

ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ

ՀԼՆԴԻՍ ՀՆԴԵՏԸՍԸՆՕՐԵԼՅ

Ս. ՏԱՐԻ. ԵՐԶԱՆ Ա. ՎԵՅԱՄՍԵԱՅ 1863

ՅՈՒՆՈՒՍԻ 1 ԹԻԻ 6

Կը հրատարակի ամեն ամսոյ 1 ին և 15 ին : Վեցամսեայ շրջանին գինը 20 դրուռ զանախի վճարելի . ամեն թիւէ կըր-
նան ստորագրուիլ : Ստորագրութեան տեղերն են Թիֆլիզ Մեծարդոյ Աղեքսանդր աղա Երեցեան . Զմիւռնիա Սրշալուսոյ
գրասենեակը . Թէքիրտաղ Պ . Թագաւոր Փէսէան . Կէյլէ , Օրթապիւղ , Ղընճըլար Պ . Խաչատուր Մանուէլեան . Տրա-
պիզոն Պ . Խաչատուր Էլմասեան . Կ . Պօլիս Գալճըլար խան թիւ 4 Օրագրաց գործակալութեան Խնէակը : Որ և կցէ
նամակ կամ գրութիւն յիշեալ սենեակը ուղղելու է խմբագրին անուամբ . փոստային ծախքը չվճարուած նամակ կամ գը-
րութիւն չընդունուիր : Ծանուցումը տողին 40 փարայ է : Դուրս երթալիք Օրագրաց ճամբուն ծախքը անողին վրայ է :

Ա. Գ. Դ.

Մինչդեռ ասկէ 6—7 ամիս առաջ կը պատ-
րաստուէինք մեր սիրելի Ազգին գրաւոր ծա-
ռայութիւն մը մատուցանելու , եւ մինչեւ միւս
կողմանէ ալ ուսումնասէր եւ բանասէր բարե-
կամներ հանապազ կը յորդորէին զմեզ սոյն այս
տեսակ օգտակար ծառայութիւն մ'ընելէ չկա-
սիլ . ուստի առանց մեր նիւթական եւ բարո-
յական վիճակը նկատելու , ամեն կողմանէ ըն-
թերցասէր Հասարակութեան վստահացած՝ Օ-
գոստոս 15 էն սկսեալ մինչեւ 37 թիւն 'ի լոյս
ընծայելու ամեն ճիգ 'ի գործ դրինք . բայց՝ առ-
կայն ինչպէս բնական է , թեւ նոր թեւ առած
թուշունի նման չկրնալով շարունակել մեր ըն-
թացքը երկու ամսոյ չափ ընդհատել հարկ եղաւ .

Բայց 'ի վերայ այսր ամենայնի չուղելով
այս տեսակ նուիրական ծառայութենէ մը իս-
պառ ետ կենալ առաջին փորձով մը , նման այն
զօրաբանակին որ առաջին յարձակմամբ կրած
պարտութենէն սոսկալով ամթապարտ խոյս
կուտայ առանց մինչեւ իր վերջին շունջը պա-
տերազմի դաշտին մէջ իր թշնամեոյն հետ դէմ
ընդ դէմ ճակատելով՝ դիւցազնաբար փչելու ,
եւ դոնէ ոչ աշխարհի վրայ անմահ անուն մը
ժառանգելու , այլ դէթ իր յաջորդացը քա-
ջալեր մը հանդիսանալու : Մեր վիճակն ալ աս-
կէ շատ տարբեր պիտի չըլլար , եթէ մեր ըրած

առաջին ու տկար փորձովը վատէինք . բայց
ոչ , վասն զի՝ մենք քանի որ մեր սկսած այս
ձեռնարկութիւններնիս անընդհատ շարունա-
կելու հնարքները կը խորհէինք , ահա՝ Արդոյ
եւ ուսումնական բարեկամաց յորդորմամբն ու
խրախուսանօքը նոր շրջան մ'ալ սկսելու առիթը
կունենանք : Եւ ահա՝ տարւոյս սկիզբէն սկս-
եալ ամեն 15 օրն անգամ մը առաջին դիրքով
անընդհատ պիտի հրատարակենք :

Իսկ առաջին շրջանէն իրենց բաժանորդա-
գրութեան գինը վճարող Արդոյ բաժանորդ-
ներնուս ալ այս շրջանին գլխէն սկսեալ մինչեւ
7 թիւ հատուցանելով՝ առաջին շրջանէն պակաս
մնացած թիւերը պիտի վճարենք :

Նաեւ առաջին շրջանին մէջ խոստացած
նիւթերնուս շարունակութեանցը հետ զանա-
զան օգտակար եւ զուարճալի յօդուածներ ալ
թերթերնուս մէջ զետեղելէ չպիտի կասիմք :

Ընթերցասիրութիւնը հասարակաց ընելու
համար , թերթերնուս նախորդ թիւոյն վրայ
զգալի տարբերութիւն մ'ալ ըրինք . այսինքն՝
փոխանակ 40 դրուշի այսուհետեւ վեց ամսեայ
շրջանին գինն է 20 դրուշ , կամ մէկ Մէճիտ :

Բաժանորդագրութեան տեղերն են Կ . Պօ-
լիս Գալճըլար խան թիւ 4 Օրագրաց գործակա-
լութեան գրասենեակը : Զմիւռնիա Սրշալուսոյ
գրասենեակը : Օրթապիւղ Ղընճըլար Պ . Խա-
չատուր Մանուէլեանի վաճառատունը :

ՆՈՐՏԱՐԻ

1863

Ժամանակներէ ի վեր աշխարհի իրաց վեճակը յեղափոխող այն մեծ ու կարեւոր խնդիրները՝ որոնք ժողովրդեան անդորրութեանը կը նպաստեն, դեռ տհաս վիճակի մէջ են :

Իխանութիւնները կուսակցութեանց բաժնուած, կարծիքները խիստ բազմաձիւզ և երբեք իրարու անհամաձայն, իշխանութեան արդի հիմնական սկզբունքը, հին ու աշխարհաւեր դրութեան հակառակ զիրար կործանելու մեծ վտանգը կստանան : Խեղճ ժողովուրդը այլևս կոծեալ ծովու մէջ տատանող նաւու նման կուսակցութեանց՝ ձեռք խաղալիք դարձած ժամ առ ժամ իր վերկութեան երկնեանց ծխածանր տեսնելու կսպասէ . մէկ կողմէն միւս կողմ կը սահի, մէկ ժայռէն կաղտաի, և ահա՛ անմիջապէս ուրիշ ժայռի մէջ կը զանաւոր, և միմէն սա չէ՞ ժողովրդայն երկիւյ բարոյական վիճակը : Ա՜հ Աստուածդ ողորմած, երբեք իր ցայտալեզր այն բարեբաւարի օրը՝ յորում քու արարչադորձած խղճութեանդ զատապարտութեան դատաւիճիքը եղծես :

Եւ սա կայն չարք ընդ չարեաց, որովհետեւ ժողովուրդին անզգայութենէն ու ազնուութենէն յառաջ եկած այլապի չորիքները խեղճ ժողովուրդին վրայ բեռնաւորիլը բուսական չէ, և ահա՛ միւս կողմանէ ալ խնդրեցնելն ժողովուրդին փրկութեանն ու միմարութեանը նախընտրել կեղծողներուն զազաւագոյն օրոգայթներն ալ բանականներէ ոչինչ նուազ ազդեցութիւն ունին, որոնցմէ մեծագոյն մասին մենախաճառեալ առանցնաշնորհութիւնը միայն աս է կործնէս . ծնաւ՝ մկրտել, մեծցաւ՝ պսակել, մեռաւ՝ թաղել, Զատիկն ու Ծնունդը եկաւ օրհնել, և օրը մէկ կամ երկու ժամ եկեղեցւոյ մէջ իրենց համար յատկացած տեղը կենալ : Խեղճ ժողովուրդը իր ընկերն ու խորհիւնը կորուսած ժամանակին արդեանցը աղաատանիլ կը մտածէ . աս տարի չեղաւ, դո՛ւն զալ տարի կըլլայ, զալ տարին ալ եկաւ ու բան մը չըլաւ, և ի՞նչ կը

յուսացուէր որ ընէր ժամանակը՝ բանի որ ժողովուրդը անոր ճային անզգայ էր, բանի որ լուսաւորութեան ի՞նչ ըլլալը երեւոյթած չէր, և բանի որ վերջապէս ազատ խորհիլ և ազատ զրքեւ չէր գիտեր : Ուստի քիչ մ'ալ կսպասէ և ահա՛ սարի մ'ալ կուգայ, ու դարձեալ իրեն համար բան մը չըլլար, միմէն ասոնք չէին ժողովուրդին անցեալ վիճակը, և միմէն ասոնք չէին մինչև հիմա անոր խորհածները, և միմէն ասոնք չէին մեր Ազգին ալ ըրածներն ու խորհածները :

Մեր Ազգին ըսինք, դժբախտ վայրկեան որ բերնէնուս թռաւ անգամ մը :

1860-է տարին չեկած՝ ժամանակը դայ, և առանին կամ Ազգային գործքերնիս կարգի մը կանոնի մը տակ դնէինք, սա ընկինք, նա ընկինք կըսէին, և ահա՛ 1860-է տարին եկաւ, բայց ի՞նչ ըրին, մենք առանց օրէն կուսակցութենէ մը յորդորուած միայն սա կըսէինք, որ բուսական մեծ զօրք մը տեսան, բայց ի՞նչ եղաւ անոր արդիւնքը . ի՞նչ պիտի ըլլայ, ի՞նչ որ կուսակցութեանց բաժնուած ժողովուրդի մէջ կը վայէր, ահա՛ այն եղաւ . բայց կղեր դուն ի՞նչ ըրիր այս պարագային մէջ, անտարբեր կեցա՞ր, լռեցի՞ր, ո՛հ, սառցիւ շատ երանի էր մեր Ազգին որ եմէն ասանկ ընէր . բայց . . . բայց . . . բայց . . . ահա՛ եղածն ու ահա՛ ըրածը :

Ժողովուրդ, այսօր 1862-է տարին ալ լմնցաւ, իսկ դուն ի՞նչ ըրիր, և ի՞նչ պիտի ընես . այն խնդիրը՝ որուն համար քու անձդ ու արիւնդ զոհէր կը խոտանայիր ասկէ երկու տարի առաջ, դեռ տհաս վիճակի մէջ է, դեռ անոր իր կերպով կեցած է, արդ՝ ասկէ երկու տարի առաջ ըրածներդ ու ըսածներդ ո՛ւր, հիմա ունի ասանկ լռելդ ո՛ւր : Թէ որ քու այս յանկարծական լուծիւնդ խոհեմութիւն կըսեպես քեզի, քու ջանիքդ արդէնք եղբայրները կը ծիծաղին . իսկ ասանկով ի՞նչ պիտի ըլլայ քու պաղաղագի :

Ձգէնք այն դուրսերը մեր արեւնակից եղբայր եղած զրկանքներն ու բռնութիւնները, որոնց տեսութիւնը մեր աչքէն հեռու են, (թէ պէտեւ ոչ սրտով) այլ վայրկեան մէջ միայն Պօլսոյ վրայ դարձնենք մեր աչքը :

Աղլային հաստատութիւնները բոլորովին երեսի վրայ մնացած է գրեթէ, ժողովուրդը աղլային տուրք տալէ դադրած, պարտքը որ ըստ օրէ Աղլին վրայ կը ծանրանայ, գոլրոյներէն շատերը որը խանդարուած, բարձրագոյն ուսմանց գոլրոյները նախակրթարանի չափ ուստացած, նախակրթական գոլրոյներէն շատերը պարտքի տակ ճնշուած դոյուեւել վճակի մէջ են, Աղլին աղքատները երեսի վրայ մնացած, մէկ խոսքով ամեն բան աւրուած ու խանդարուած, վերջապէս ինչպէս ըսինք, քու այս լուծիւնդ եթէ քեզի խոհեմութիւն կը սեպես, կը սխալիս, քանզի եթէ խոհեմութիւնը իր սահմանէն անցնի, անդգալութիւն ու սնտարբերութիւն է, վասն զի անկէ զատ ուրիշ մեկնութիւն չլիցնիր. ահա՛ այս է քու արդի վիճակդ, որ ապացոյցի չկարօտիր, քանզի ամեն բան լուսնոյ պէս յոյանի է :

Ժողովուրդ, քու այս վիճակդ զքեզ ի կարուստ պիտի մատնէ. քունն ու հանգստութիւնը հզօր ժողովուրդի մէջ տկարութիւնը կերարագէ, իսկ լուրջ ժողովուրդին մահը :

Այսօր դուն քու այս վիճակդ յեղափոխելու կարօտութիւնը ունիս. քու այս վիճակդ ազատելու համար շարժելու ես. բայց պէտք է դիտնաս որ ամեն շարժում դէպ ի բարին չառաջնորդէր, ամեն շարժում դէպ ի յառաջ չբռնար, վերջապէս ամեն շարժում բարի ապագայ մը չյաջողէր. ահա՛ հոս է խորհելու կէտը, որուն վրայ աղէկ խոկա. քանզի եթէ տղայութիւն է քու ըրածդ՝ ալ հերիք է. կարճ խօսքով ըսենք՝ քու շարժմանդ շարժառիթն ըլլայ օրինաւորութիւնն ու յառաջադիմութիւնը :

Կոռաւորութիւնը իր հաւատարմիմ հպատակացի շարժման արգելք չըլլալէն զատ՝ քաջալեր հանդիսացած է այսօր. կարգայէք Մասիս լրագրոյ մէջ հրատարակուած Արտաքին գործոց պաշտօնէին առ Պատրիարքն Յունաց զրած նամակը :

Արդ՝ Ձգիւնեաց Հայրենեաց 1863-ը տարին աղլային յառաջադիմութեան իբրեւ տարեգըլուն մաղթելով՝ կը մղղթէ. նաեւ աղլային գործոց յաջողութիւն, սէր, և միութիւն :

ԼՂԳԼՅԻՆ

ՍԱՀՄԱՆԱԳԻՐ ՈՒԹԻՒՆ

Սահմանադրութիւն ըսածնիս՝ ինչպէս որ բառին բնական առմամբը կիմայուի, դրան ըսուած օրէնքն է. որուն հիմնական սկզբունքն է սպահովութիւն ըրաց և բովանդակութիւն պարտաց և իրաւաց :

Կը հեռեւի ուրեմն որ աս հիմնական սկզբունքը, կամ որ նոյնն է Սահմանադրութիւն ըսած օրէնքն՝ ընկերական կենաց ամենէն ապահովագոյն դաշինքն է :

Ասանկ օրէնք մը կամ դաշինք մը մարդոց կամ աղլաց ընկերական վիճակին նկատմամբ կարեւոր և անեղծելի ըլլալու է :

Օրէնք կամ կարեւորութիւն ըսածնիս՝ օրինաց դերագոյն Հեղինակին (Ստուծոյ) բարեաց առաջին բարիքն է, որ կը ապացոյց իր ամեն գործոց կարգաւորութեանը, որ կը տեսնուի իր ամեն քանչելեաց գործքերուն և հեղինակութեանը մէջ :

Մարդու կենացը ծառայող բուսական ամեն դոյութիւններն ու բնութեան արտադրութիւնները՝ որ կարգաւորեալ ժամանակներու մէջ բնական կարգով կը ձլնի, կը ծաղկին և կը հասունանան. հապա Ազգ ըսած գեհադոյն ցեղապետի մը յաջորդներն ինչպէս կրնան իրենց ոգոյն կամ առանին գործքերը առանց կարգաւորութեան կամ օրէնքի գործել, ու ժողովուրդին զոյրոյթ ու դող չլաւաճառել, ու անոնց իրաւանքը չղուլի : Տղայ ըլլալու է մարդ որ ասանկ անկարելի բանի մը հաւատայ կամ համալուի : Մենք ասանկ բանի մը չհաւատալնուս զատ, չենք ալ ուզեր որ ժողովուրդը ասանկ կոյր համալման մը մէջ մնայ, և ինչու. միթէ ժողովուրդին այսպիսի կոյր մնալը և անկէ հեռեւած ոյսպիսի շարիքները բաւական չեն :

Ժողովուրդ, օրէնքը Աստուծոյ կողմանէ քեզի համար շնորհուած մէկ մեծ բարիք մըն է, ուստի օրէնքին հեղինակը Աստուած է, բայց Աստուածաշունչը, վերջապէս բայց Աւետարանը, իսկոյն կը համալուիս ըսածնուս ճշմարտութեանը :

Վերջապէս կարճ ընելու համար կրենք, առանց օրէնքի հաստատուած ընկերութիւններ.

ըր կանկ կառնեն կեցած տեղերնին, վասն զի առանց դաշինքի ընկերութիւն չկայ. և ի՞նչ է օրէնքը, եթէ ոչ դաշինք մը կամ ապահովութիւն (սախտան) մը ընկերական վիճակի մէջ ապրող ամեն արարածներու համար:

Պարտքն ու իրաւունքը անանկ բնական են որ, առանց ասոնց աշխարհք չկայ. առանց առաջնայն վերջինը չստացուիր. քանզի ինչպէս ըսինք, երկուքն ալ բնական են, ուստի և մէկ տեղ կը ծնին, մէկտեղ կը մնին, և մէկտեղ կաճին. և Սահմանադրութիւն ըսած օրէնքնիս կամ կանոննիս ալ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ պարտուց և իրաւանց բովանդակութիւնը: Ուստի և ասկէ ի զատ ուրիշ մեկնութիւն տալը ձիգվիթներու գործ է:

Արդ՝ յանուն ճշմարտութեան խօսելով կրտսեր, ո՛վ որ օրէնքը կատէ, մարդ չէ. քանզի հասարակաց իրաւանցը կը դաշն. հրեշ է այն պիտին, վասնզի անանկին համար չէ ընկերական կեանքը, մարդկային հաւատարմութիւնը, արդարութիւնը, պարտքը, օրէնքը և իրաւունքը. վերջապէս ասոնք անանկին համար օտար ազգի բառ են, որոնց ո՛չ նշանակութիւնը գիտեն, և ո՛չ ալ կուզեն գիտնալ, և կամ գիտնան ալ չգիտնալ կը կեղծեն: Մենք աս տեսակներուն գործքերէն դատելով կրտսեր որ բռնաւոր են, քանզի իրենց կամքէն դուրս ուրիշ օրէնք չեն ճանչնար, և անոնք որ իրենց կամքէն դուրս օրէնք չեն ճանչնար, կը հարցնենք անանկներուն կեանքը ընկերակա՞ն է, թէ վայրենական:

Մեզի կերեայ որ ընկերական ըլլալու չէ. վասն զի այն կեանքը ընկերական է միայն, որուն ներկան խաղաղ և ապագան երջանիկ ըլլալու երաշխաւորութիւնը ունի: Ահա՛ այս է աշխարհի արդի մեծ ու կարեւոր խնդիրը. բայց այս չաշխարհիկ խնդրոյն լուծումը ո՛ր կամ ի՞նչ բանի մէջ փնտռելու է: — Հոն փնտռելու է միայն, ուր սարտուց և իրաւանց օգտակարութեան և յառաջադիմութեան ապահովութիւնը կը բովանդակէ. այսինքն՝ ՍՍ.ՀՄՍՆԱ.ԴԻՌՈՒԹԵԱՆ ՄԼՁ:

Դարձեալ կրտսեր, ան որ օրինաց չհպատակիր, մարդկային ընկերութենէն դուրս ուրիշ տեսակ արարած մըն է. վասն զի մարդկային ընկերութեան օրէնքը կամ դաշինքը եղծող կամ չճանցողը՝ պարտքն ու իրաւունքն ալ չճանչնար, և ո՛վ որ պարտքն ու իրաւունքը չճանչնար՝ ԲՈՒՆԱՒՈՐ է:

Ժողովուրդ, դուն քու օգուտդ, քու յառաջադիմութիւնդ, քու երջանկութիւնդ վերջապէս քու բոլոր անկալութիւններդ քու շարժումդ կախում ունին, ինչպէս քու երջանկութիւնդ, ասանկ ալ քու թշուառութիւնդ միայն դուն աղէկ կրնաս զգալ, և թէ որ չես զգար, ահա՛ օրադիրները քեզի համար պատրաստ են:

Օգտակարութիւն, յառաջադիմութիւն, և իրաւունք, միայն ասոնք պէտք է ըլլան քու շարժմանդ թելադրիչները, քանզի ամեն շարժում միակերպ և միօրինակ դէպի յառաջադիմութիւն չեն տանիր, ամեն շարժում դէպի կանգնում չեն առաջնորդեր, որոնց վրայ խորհիլը քու պարտքդ է, իսկ գործելը՝ քու սեպհական իրաւունքդ:

Քու յառաջադիմելու յոյսդ, Ժողովուրդ միայն Սահմանադրութենէն սպասէ, քանզի ան պիտի ըլլայ պատճառ քու բարօրութեանդ, ան պիտի տայ քու ազգութեանդ իրաւունքը և ապահովէ, և վերջապէս ան պիտի ըլլայ պատճառ զքեզ գործող ժողովուրդ մը ընելու: Ուրեմն,

Սիրէ՛ զայն քու անձիդ պէս, ինչպէս պէտք է սիրես քու եղբայրդ. դուն այսօր իրաւունքէդ զրկուած ժողովուրդ մըն ես, նայէ որ դունէ ապագային մէջ իրաւունքդ ձեռք բերես:

Արդարութիւն սիրող ժողովուրդ մը երբեք չկրնար ներել որ իր ազգը առանց օրէնքի կառավարութի. քանզի թէ առանց օրէնքի կառավարութեան և թէ օրէնքով կառավարութեան օգուտներն ու արդիւնքները շատ աղէկ գիտէ, վասն զի խորհիլ գիտէ, ուստի և ապագան ալ անոր համար պատրաստ է:

(Շրտաւէտ է:)

Պ. ՉԱՄՈՒԹՃԱՆՆԻՆ ՄԷԿ ՎՃԻՌԸ

Տե՛ս Երեմիայի կանդէս Բէ- 125. 1 Մարտ

«Սրէկց քանի մը տարի առաջ կ'ընէ՛ Պ. Չամուռճեան, ըսուեցաւ որ սրբոց Վարդանանց տօնին օրը կիրակի սահմանելու խորհուրդ կայ. և մենք ասոր անպատեհութիւնը և սրբոց տօներուն օրը կիրակի բռնելու սովորութիւն չունենալը ընդարձակօրէն գրեցինք Երեւակին մէջ (Հասար. Ե. Երե՛ս 231. 240):

Ստուգիւ Պ. Չամուռճեան, թէպէտև մեծ աշ-

խատուած իւր յանձնաւոր ընդարձակօրէն զրե-
լու, բայց շիտակը խօսելով կարգացողները (որոնց
մէ մէկն ալ մենք էինք) բան մը չհասկըցան. քան
զի անանկ սքանչելի կերպով զրուած և հզօր
խաւերով ու առաջ ապացոյցներով ցուցուած հեր-
քում մըն էր, որ քաշկրտութի՛ն զատ ուրիշ
արժէք մը ունենալը՝ ուղղակի իր պատուոյն կը
դաւէր :

Մենք ասոր ճշմարտութիւնը ընթերցողաց
ուշադրութեանը յանձնելով՝ (վասն զի թեր-
թերինս Ս. Պետրոսի հրապարակը չէ) անցնինք
հիմակուան ըսածները ամենայն երկիւղածու
թեամբ մտիկ ընելով, մեր ընթերցողները զու-
արճացնելու :

Նախ դիմակինս վար առած հագած գլխատ-
նիս իրարու վրայ բերելով՝ գետնէն խոնարհա-
բար իր սքանչելագործ զղանցիցը երկրպագե-
լով կը հարցնենք իրեն որ՝ սովորութիւն ըսե-
լով ի՞նչ կիմանայ : Մենք մեր գիտցածին նա-
յելով կը զրուցենք որ սովորութիւնը օրէնք չէ,
այլ ունակութեամբ ընդունուած բան մը, ուստի
քանի որ սովորութիւնը օրէնքի չդաւադ բան մն
է, ուստի և սովորութեամբ ընդունածնիս՝ ալ
օրինացդ զո՞ւմ մը չէ, և որ աւելին է յիշեալ ա-
ռաջարկութիւնը չընդունելու համար և ոչ մէկ
տեղ մը յայտնապէս և վճռաբար գրուած է : Արդ
թէ որ սովորութիւնը խղճմանքները խճճե-
առիթ մը կը ըլլայ նէ, զանի՛ (սովորութեամբ
չընդունելը) ռամիկ ժողովրդոց համար բարիք
մը՝ կրնայ ըլլա՛ : Բայց ասանկ չէ, այլ Վանայ,
Կարնոյ և այլ Հայաստանի ուրիշ շատ տեղերը
ո՛չ միայն սրբոց վարդանանց օրը կիրակի կը
բռնեն, այլ ուրիշ շատ սրբոց տօներու օրեր ալ.
ասաւասիկ սովորութիւն մը անանկ տեղեր, ու
բոնց մէջ Հոյ ժողովրդոց ռամիկ ըլլալը ապացու-
ցանել հարկ չէ : Աս մէկ կողմ :

Սուրբերը սուրբ եկեղեցւոյ այս սովորու-
թեանս եղծման առիթ և գործիք ընելը՝ նոյն
խօս այն սուրբերուն՝ որոնք մեծապէս յարգել կը
խորհին քանի մը անմիտներ, անարգութիւն է
անոնց համար. և իրենց ձեռքէն եկածին չափ
ջանալ մըն է՝ որ անոնք իրենց բարեխօսութիւն-
նը և պաշտարանողական աջը Ազգիս վրայէն քա-
շել տան :

Բէ՛հ դատողութեանդ Պ. Չամբաճեան,
ի՛նչ ուղիղ դատում ընել գիտես եղեր, Լոյս-
լայի տրամաբանական հաւաքաբանութիւն
է այս, չէ նէ Հռովմայ քահանայապետին

երբեմն ներողութեան կոնզակները յըրուող
Պ. Տեղեկ արքեպիսկոպոսին բերանը. բայց կա-
տակը մէկդի. թէ որ սուրբերը սուրբ եկե-
ղեցւոյ այս սովորութեանս եղծման առիթ և
գործիք ըլլալը կը նշմարէք, ուրեմն ըստ ձեր
վճռոյն սուրբ եկեղեցին դատապարտութեան
տակ ինկած է մինչև հիմա, և սուրբ Գրիգոր
Լուսաւորիչ հայրերնիս ալ իր բարեխօսութիւնն
ու պաշտարանողական աջը ազգերնուս վրայէն քա-
շած է, քանզի ձեր ըսածէն աս կը հետևի.
ուստի եկեղեցին դատապարտութենէ ազատե-
լու և սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ հայրերնիս
մեր ազգին հետ հաշտեցնելու ի՛նչ խորհուրդ
կուտաք. բայց չէ, նախ մեր մէջ քիչ մը դը-
րամ հաւաքենք, և ապա երթանք խորհուրդ
հաքցնելու :

Պ. Չամբաճեան, թէ որ սուրբերը սուրբ
եկեղեցւոյ այս սովորութեանս եղծման առիթ և
գործիք չըլլալը ձեզի ցուցնելու ըլլանք, ան ա-
տեն ի՛նչ պիտի ըսէք :

Սուրբն Գրիգոր Լուսաւորիչ հօր մերոյ
սուրբ ըլլալուն կարծենք տգէտ չէք, և Գիւտ
Նշխարացի տօնին օրը Հայաստանեայց սուրբ
եկեղեցին ընդհանրապէս կիրակի խաչմանելը
աղէկ գիտէք : Արդ՝ այս մեր մէջ բերած վիա-
յութեանն ասաւասիկ յայտնի կերևայ որ սրբոց
տօնին օրը կիրակի սահմանելը՝ ո՛չ սուրբ եկե-
ղեցւոյ սովորութեանս եղծման առիթ և գոր-
ծիք է եղեր, և ինչպէս ըսինք, և ո՛չ ալ նոր
բան մը :

Բայց թէ որ սովորութեան հակառակ, և
Աստուածային սուրբ օրինաց յարգող և աւան-
դապահ մէկն էք նէ, կիրքով երդումի ընելը
մեղք չըլլալու նոր և մարտեցուցիչ սկզբունքը
պէտք էք պաշտարանէք. ահա՛ ձեզի ո՛չ միայն
եկեղեցւոյ սովորութեան հակառակ սկզբունք
մը այլ և Քրիստոսի սուրբ պատգամին հակառակ
ամենապիտանաւոր մարքութիւն մը, որ կըսէ.
«Ամենեկն մի՛ երդնուլ» :

Նաև յարդութիւն և անարդութիւն բառե-
րուն ինչ ըլլան ալ ձեզի լաւ մը բացատրենք :

Մեղեւորոս Քրիստոսի 315 թուականին
ձեռնադրուած եպիսկոպոսապետ և քահանայա-
պետը ո՛ւր տեղէն առած է Պատմութիւնը. ասի
նախ դուք ապացուցէք աս կտորը, մենք ալ
պատրաստենք ապացուցելը կրկին ապացուցա-
նելու. բայց իրեն միայն սա կըսենք որ՝ Քրիս-
տոսի 302 թուականին եպիսկոպոսապետ ձեռ-

նադրուած և 400 Եպիսկոպոս ձեռնադրող հայ. բերնիս ինչպէս Սեպեատրոսէն ձեռնադրուած կըլայ, քանի որ սուրբ Լուսաորիչ հայրերնիս անկէ 13 տարի առաջ ձեռնադրուած, և ընդ հանուր Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վրայ վախաւար իշխանան թիւն ունէր:

Սհաւասիկ յարգութիւն և անարգութիւն բաւերուն կատարեալ նշանակութիւնը, (ինչ ըսել օղէնիս ինք կը հասկընայ):

Ինչպէս որ Գիւտ Նվարաց տօնին օրը կիրակի բռնէր ընդհանուր եղած է Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ, ասանկ ալ Վարդանանց տօնին օրը ի վշտոյ կիրակիս սահմանուած էր, ինչպէս որ զրուած է հին տօնացոյցին մէջ. և ինչպէս որ Ս. Կրթութեան ալ զեռ սուրբ Էջմիածին չղացած՝ Վարդանանց տօնին օրը կիրակի սահմանելու առաջարկութիւն մը բարձր. արդ՝ թէ որ սուրբ Գրիգոր Լուսաորիչ հաւատոյ լուսաւորութեան ջանադիր եղող հայրապետ մըն էր: Վարդանա՛ք ալ հաւատոյ և հոգեւորաց ազատութեան անձուէր նահատակներ էին, որոց յաւետ երախտապարտ սկսեք է ըլլայ մեր Աղզը, և ահա՛ ասոր համար է միայն այն մեծ օրերը կիրակի սահմանելու զենին ալ, և ինչպէս որ մինչև ցարգ կիրակի և ծով կը բռնեն Եփրայեցիք Նովեբոյ, Մովսէսի մահուան օրերը. ահա քեզի հին սովորութիւն մ'ալ:

Բայց իր վերի ըսածը ապացուցանելու համար նայինք ինչ զօրաւոր փաստ ունի. վասն զի, կըսէ, «Թէ որ Աստուած իր սուրբերուն վրայ կը փարաւորուի, անոց ինչ և իցէ կերպով արհամահա թիւնն ալ առ Աստուած կը վերաբերի, որ ըստ. Զխարաւորիչս իմ փառաւրեցից, և որ անարգեն զիս՝ աշխարհէացի»:

Տղայ խաբէութեան էր Գ. Չամբաճեան, չէնէ Հանգէսիդ թուղթերը սեյնելու, սուրբերը յարգելու համար կիրակի սահմանելը՝ զսուրբերը արհամարհել, և այս կերպով (զսուրբերը յարգելու համար կիրակի սահմանելով) սուրբերը յարգելը զՎստուած արհամահել է եղել: Խնդանք թէ լանք, տէր Աստուած աս ինչ սքանչելի դատողութիւն է, աս ըրած եղբայրացութիւնդ քաջկատուք է, հապա ինչ է Գ. Չամբաճեան, աստուածաբանութիւն է, խոստովանիմ և հաւատամ օվ կերկմարի անանկ չըլալուն: Բայց հոգիդ սիրես շիտակ ըսէ Գ. Տեոս, դաշտած թեքուդ արևուն համար ըլլայ ըսէ մեզի, աս ամենադժուարին խնդիրը աստ.

աստուածութիւն կարծած քաջկատուքաբանութեամբ լուծեցիք, չէ, ուէ տարրաւածական դործիրնելով. թէ, որ աս բարձր փաստը յարգութիւն և անարգութիւն բաւերուն նշանակութիւնը չգիտնաւոր յայտնի ապացոյց մը չէ, հապա ինչ է:

Բայց որովհետեւ Գ. Չամբաճեան, մակը իր վարձուց արժանի պէտք է ըլլայ, ուստի մենք ալ ձեր (հ) անձ սին ու բարձր տաղանդը ալ ինչ ներկայացնելու և ձեզի արժանապէս վարձատրելու համար քաջկատուքաբանութեան առաջին միջոցակը կը շնորհենք ազգին ողջամիտ մասին կողմէ:

(Ծանոթալիւն:)

Հետեւեալ պատուական թարգմանութիւնը որ մեծանուն Վիկթոր Հիւկո բանաստեղծին վերադասական մէկ ընտիր գրութիւնն է, և զոր Ազգայնական մեծանուն բարեկամ մը թարգմանած և առ մեզ ողջած է հրատարակելու համար, ուստի մեր բանասիրաց հաճոյական ծառայութիւն մը ընելու նպատակաւ, կը փութամք թերթերն ուս միջոցաւ մաս առ մաս հրատարակելու:

ԾԱՆՈՒՅՈՒՄ

Որ և իցէ յօդուած կամ նամակ և գրութիւն մինչև անդամ մեզի դէմ եղած գրութիւնները սիրով կընդունինք և կը հրատարակենք, բայց սրտատխառնաւորութիւնը արդոյ հեղինակայ կը թողումք:

ԽՄԲԱԳԻՐ—ՏԵՕՐԷՆ

ՄԻՆԱՍ Մ. ՀԱՅԳ ԳՍՓԱՄԱՃԵԱՆ

ՍՐԵԻՆԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ ՎԵՋԻՐ—ԽԱՆ

մը մէջ չղթադատուող, եւ միտքս դադարեալի մը մէջ բանտարկեալ: Մոսկալի՝ արիւնոյթալիս, եւ անսուքեղի դադարեալ: Մտածութիւն մը միայն ունիմ, միայն մէկ ճշմարտութիւն մը. մէկ ատուդութիւն. մահուան դատաւարարութեամբ եմ:

Ինչ որ ալ ընեմ, այս դժբաղիւն մտածութիւնը միշտ մի եւնոյն տեսնէ. եւ կադարէ ճիւղի մը ուէս քովս կեցած. մենաւոր եւ նախանձոտ. կհեռացնէ ինձմէ բոլոր դրօտներէն, դէմառ դէմ ինձի թշուառիս հետ է. իր երկու սառած ձեռքերովը կ'ըմբռնէ զիս, երբոր կուղեմ գլուխս ուրիշ կողմ մը դարձնել կամ աչքերս դնել: Ամեն ձեռքս առած կադարի ուր որ հողիս կուղէ տղատանիլ իրմէ. սոսկալի արձագանդի նման ինձ ուղղուած ամեն խօսքերու մէջ խառնուելով, փակած է ինձի հետ բանտիս ահարկու վանդակներուն. արթնան ատենս չորս կողմն ուղաւորած է. եւ միշտ տաքնադայայող քունս կ'ըմբռնէ, որ երազիս մէջ ալ դաւայի մը կերպարանքով ինձ ներկայանայ:

Խառնած կերպով մը սխալեցող իրմէ հաւածուելով եւ ըսելով թէ՛ տփկայ երազ մըն էր: Լուռ ուրեմն. բայց իմ ծանրաբեռն աչքերս դեռ բաւական չի բացուած, չորս կողմը պատած սոսկալի ատուդութեան մէջ մի եւնոյն մահաբեր մտածութիւնը նշմարելու, խնու եւ թաց բանտիս քարայտաւիլին վրայ, զիւրեւան ճրագիս աղօտ ճառագայթներուն մէջ, եւ չի-

նախն դգեստներուս թեղանին եղերքը, վերջապէս իմ պահապան զինուորի միմին դէմքին վրայ, որուն պայուսակը բանտիս վանդակներուն մէջտեղէն կ'աղար: Ինձ կ'ըմբռնէ ձայն մը ակամջէս վար մեմեայ. Գառապարտուած ես ի մահ:

Բ.

Օգոստոս ամիսն դեղեցիկ մէկ առաւօտն էր:

Երեք օր էր արդէն որ իմ դատաստանուկան քննութիւններս սկսած էին. երեք օրէ ի վեր էր, որ իմ անունս աւստրալիա ամեն առաւօտ հանդիսատեսներու խառն բաղնիք թիւն մը ունկնդրութեան սրահը կ'առնէր, որոնք դիակի մը չորս կողմը առնալ տղաւորներու նըման բաղնիքներու վրայ կ'ընդունէին. երեք օր էր որ աչքիս առաջքէն, դատաստաններ, վկայներ, փաստաւորաններ եւ կայսեր դործակալներ, ուրումականներու նման կանայքէն, եւ կ'ըմբռնային. երբեմն այլանդակ, երբեմն արիւնընու շաղկապ միշտ տխուր եւ մահաբեր: Այլի երկու դիւերները անձկութեան եւ սարսափէս չի կրքի քնանալ. բայց երբոր իրիկունը հոգնութիւնը եւ թախծելը զիս քնայ մէջ ձգելին: Այն դիւերուն քաղաքակից դատաստաններս թողուցի, եւ նորէն զիս բերեր էին բանտիս յարդարուն վրայ, ուր իսկոյն խորին եւ մառաչող թեմայ քնայ մը մէջ ինկայ: Բաղնիքի դիւերներու առաջին հանդատութեան Ժամն էր:

Մինչդեռ ես այսպէս խոր քնոյ՝ մէջ կգըտ-
նուէի, եկան զիս արթնցնելու : Այս անգամ
բաւական չեղաւ բանտապետիս երկաթապատ
ոտքի ամաններով ըրած յամբ քայլերը . բալ-
լիքներու օղակին շուկը . եւ դրան նիզերու
ճռնչը . այլ զիս այս անգգայ թմրութենէս ար-
թնցընելու համար, պէտք եղաւ իւր բիրտ ձեռ-
քը իմ վրայ դնել, եւ դժնդակ ձայնով մը պօ-
ռալ . — Ոտք չելլա՞ս :

Բացի աչքերս եւ շուարեալ անկողնոյս վը-
րայ կեցայ . այս վայրկենին խուցկիս նեղ եւ բարձր
պատուհանէն եւ մերձակայնեղ անցքին առաս-
տաղէն՝ մի միայն երկինք զոր կրնայի նշմարել,
տեսայ այն գեղնազոյն լոյսը զոր բանտի մը խա-
ւարին սովորեալ աչքերը խիստ աղէկ գիտեն
ճանչնալ : Ասիւք մ'արեգակը :

Գեղեցիկ օդ մը կայ ըսի բանտապետիս :
Ինքը քիչ մը ատեն առանց պատասխանելու
կենալէն ետքը, « կասկածելով թէ դուցէ բառ
մը բերնէն հանելը իրեն վնաս մը հասցնէ » մէկէն
ի մէկ քթին տակէն մումուայ . — Արնայ՝ ըլլալ :

Անշարժ կեցած էի . միտքս կէս մը թմբրած .
կիսաժպիտ շրթամբք . եւ աչքերս այն ոսկե-
շող լուսոյ անդրադարձութեան վրայ տնկած,
որն որ կերպնազարդէր առաստաղը : Ահաւ՝
սիկ գեղեցիկ օրմը կրկնեցի իրեն . — Այո՛, պա-
տասխանեց ինծի մարդը . քեզի կսպասեն :

(Զարնակէի :)
ԲՅՐԹ . 5 . ՄԱՂԱՔԵԱՆ

Ս.

Պիտէթուր .

Դատապարտեալ ի մահ .

Ահաւասիկ հինգ շաբաթ է որ այս մտած-
ման հետ կրնակիմ . միշտ առանձին իւր հետը .
միշտ իւր ներկայութենէն սառուցեալ, եւ միշտ
իւր ծանրութեանը տակ ճնշուած :

Ատենով, վասն զի ինձ կթուի թէ՛ տարի-
ներ կան քան թէ շաբաթներ, ուրիշ ամեն մարդ-
կանց պէս էի : Ամեն օր, ամեն ժամ, ամեն
վայրկեան, իւր մտածութիւնն ունէր : Իմ հա-
րուստ եւ երիտասարդ սիրտս մտացածին հա-
ճոյքներով լեցուն էր . կախորժէր նա մէկը միու-
սին ետեւէն պարզել զանոնք իմ առջեւ խառն ի
խուռն եւ անծայր, սրտահաճոյ նկարներով կե-
նաց այս անօր եւ բիրտ կերպաւոր զարդարելով :
Գեռաբոյս աղջիկներ . եպիսկոպոսներու մեծա-
գին շուրջառներ . յաղթութեան դաշտեր . լու-
սազարդ եւ աղմկայոյզ թատրոններ . նաեւ դե-
ղեցիկ օրիորդաց գիշերուան մթութեան մէջ շա-
ղանակներէն երու լայն թեւերուն տակ ըրած տը-
խուր երթեւեկութիւնները : Երեւակայութեանս
մէջ միշտ զբօսանք կար : Կրնայի ուղածս ալ մը-
տածել . ազատ էի :

Հիմայ գերի եմ . մարմինս խաւար բանտի